

Ана В. Петровић¹

Јована Д. Базић

Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац, Србија

Стручни рад

***О проблеме ујошреде конјунктивна
код србофоних сшуденаца ишалијанској језика:
анализа ірешака из уіла іпраімаїиике***

Резиме: Комплексни систем италијанској конјунктива неретко представља претреку у учењу језика, преваходно код србофоних студента, будући да српски језик такав начин не препознаје у свом морфосинтаксичком систему. Стога је први циљ овог рада сагледавање употребе конјунктива у писаној продукцији и италијанском језику код студената чији је мајерњи језик српски. Испраживање је сроведено на узорку који су чинили студенти Филолошко-уметничкој факултета у Крајеву (енг. pre-test). Сроведена анализа у првој фази показала је евидентно изоставање облика конјунктива, те истовремено настајање да се умести датих облика користе други начини, попут индиктива или кондиционала. Добијени резултати ушли су у другу фазу испраживања у којој је сроведен и тест попуњавања празнина (енг. cloze-test) ради утврђивања облика и ипкова конјунктива који у већој мери представљају проблем у исказивању ставова, мишљења, сумњи, недоумица и личне одређености према пренесеном исказу. Назад, резултати и анализа решака у упреди конјунктива у италијанском језику код србофоних студената у овом испраживању представљају почетну тачку у разумевању узрока ограниченисти употребе овог глаолског начина, као и могућих присупа и метода применљивих из морфосинтаксичке, али и прамаиичке персепције. Они могу допринети побољшању флуентности студента италијанској језика кроз употребу широкој опсегу расположивих стратеја, односно досупних модела живој језика заснованој на систему масовних медија.

Кључне речи: конјунктив, анализа їрешака, италијански језик, Л2, српски језик

1 ana.petrovic@filum.kg.ac.rs

 <https://orcid.org/0009-0003-5146-8682>

Copyright © 2025 by the publisher Faculty of Education, University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Процес учења страног језика подразумева учење, како лексичких јединица, тако и одређених морфосинтаксичких структура које у одређеним случајевима могу одступати од матерњег језика (Grevisse et al., 2023, p. 974). Једна од таквих структура јесте италијански конјунктив, глаголски начин који се користи након глагола, именица, придева или израза који означавају жеље, забране, мишљење, лични став и др. У италијанском језику овај глаголски начин је морфолошки обележен, што може представљати тежи корак у учењу овог језика код србофоних студената, с обзиром на то да у српском језику не постоји његов морфолошки еквивалент. Наше истраживање је подстакнуто често неадекватном употребом италијанског конјунктива или пак избегавањем његове употребе код студената приликом усмене или писане продукције. Методологија усвајања конјунктива често се заснива на механичком усвајању правила, по којима се конјунктив употребљава након специфичних морфосинтаксичких структура (као што су управни глаголи који захтевају допуну у виду конјунктива, одређене врсте зависних реченица, те везници који захтевају његову примену и сл.). Међутим, приликом усменог или писаног изражавања, често се јавља немогућност да се у потпуности искажу сопствена мишљења и ставови због недовољног познавања овог глаголског начина. Анализирајући сакупљени узорак од 33 писана рада студената Катедре за италијански језик и књижевност Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу, дошли смо до прелиминарних хипотеза да се конјунктив на неадекватан начин дидактизује, што директно доводи до недовољне оспособљености студената да у потпуности овладају овим језиком. Први део рада представља теоријско упориште истраживања у оквиру кога ћемо размотрити проблем учења језика код студената, с нагласком на изучавање конјунктива и његових

граматичких и употребних вредности. Нарочиту пажњу усмерићемо на процес учења и усвајања италијанског језика код србофоних студената, имајући у виду да се учење односи на формално стицање знања кроз наставне активности, а да усвајање подразумева спонтано и контекстуално прихватање језичких образаца (Krashen, 1981). У оквиру овог рада посебно ћемо анализирати проблем учења конјунктива, као и његове морфосинтаксичке и прагматичке особености. Након теоријског оквира следи опис методолошке поставке и приказивања почетних хипотеза, као и процеса прикупљања материјала на основу којег ћемо расветлити употребу конјунктива у писаној продукцији. Детаљан преглед примера и грешака у употреби експонената конјунктивног система биће представљен у одељку анализе. У овом одељку ће се такође приказати типологија реченица које су идентификоване као примарне грешке у употреби конјунктива. У последњем делу истраживања укратко ћемо заокружити добијене резултате у оквиру овог поглавља, док ћемо у склопу закључних разматрања истаћи и перспективе за потоње студије.

Анализа грешака

Овај рад се заснива на анализи грешака, која представља важан метод у оквиру примењене лингвистике, нарочито у области усвајања другог језика, а која је значајан развој доживела седамдесетих година 20. века. За разлику од контрастивне анализе, која се углавном фокусира на интерференцију између матерњег и страног језика као извор грешака, анализа грешака проучава ученички језик током учења страног језика. Оваква анализа омогућава увид у различите изворе грешака (Ellis, 1994, pp. 47–48). Кордер (Corder 1967, p. 166) прави дихотомију грешака и сматра да грешке у језику могу бити у вези са компетенцијом или са перформансом. У првом случају реч је о

неадекватној употреби правила циљног језика, а грешке настају услед недовољног познавања тог језика. У случају грешака које се јављају приликом перформансе, треба напоменути како и изворни говорници сваког језика праве грешке приликом свакодневне комуникације, али су неретко њих и свесни, и у том смислу говори се о омашкама.² До омашки може доћи услед брзине, слабе концентрације или умора, а говорно лице је у великом броју случајева и свесно прављења омашки и познаје правила језика, тако да их може и исправити. Ипак, грешке представљају уобичајену појаву приликом сваког учења, тако и приликом учења страног језика и могу пружити увид у адекватност наставног материјала и бити извор нових метода подучавања језика.

У овом раду бавимо се анализом писане продукције, која би, за разлику од усмене продукције, требало да буде прецизније осмишљена и са мање грешака, будући да тако ученик има више времена да разради задату тему, али и да исправи евентуалне грешке које могу настати приликом писања. Непосредан повод за ово истраживање било је уочавање стратегије избегавања употребе конјунктива у писаној продукцији студената, почевши од нивоа Б1 ка вишим нивоима. То нас је навело да спроведемо истраживање у којем ћемо испитати препознавање и уочавање ситуација у којима је потребно употребити конјунктив у виду теста са попуњавањем празнина (пост-тест). Овако смо проширили циљ истраживања са пуког познавања правила употребе конјунктива на прагматички ниво.

2 Скорија истраживања неостандардне употребе италијанског језика указују на то да се, чак и у писаној продукцији код млађе популације све чешће јављају одступања од граматичких норми, нарочито када је реч о употреби индикатива уместо конјунктива (в. Grandi-Zucchini, 2021, р. 132–133). Треба нагласити како се у писаном изражавању елементи неостандарда појављују знатно ређе у односу на усмени дискурс, с обзиром на то да писана комуникација ипак са собом подразумева виши степен елаборације теме, као и могућности за кориговање самог текста.

Малобројна истраживања усвајања и учења глаголских времена и начина (Seković, 2012), усмерена на србофоне студенте, указују на то да је овај рад, према нашим сазнањима, једно од недостајућих истраживања посвећених проблематици овладавања комплексном структуром конјунктива, кроз призму анализе грешака и посебно кроз спектар прагматике (Bicciato, 2021, р. 624) или прагматичке компетенције (Fraser, 2010, р. 15), која се показала као изузетно захтеван задатак (Gauci, Chia and Caruana, 2016, р. 67).

Доминантни приступи у истраживању усвајања и учења конјунктива углавном се заснивају на морфосинтаксичкој анализи, али је неопходно проширити ова истраживања и на прагматички ниво, односно на начин на који се конјунктив користи у различитим комуникативним контекстима. Развој прагматике као научне дисциплине значајно је допринео унапређењу наставе језика, омогућивши примену разноврснијих метода у дидактичком процесу. Из те перспективе, сматрамо да је у настави страних језика – а нарочито италијанског, који је предмет наше анализе – неопходно да се студенти чешће излажу савременом језику који је у новој ери технологије доступан свима. Иако су извори савременог језика, као што су средства јавног информисања, телевизијске емисије и поткасти, првенствено усменог карактера, представљају драгоцен ресурс приликом развоја рецептивних вештина код ученика страних језика. Управо у оваквим форматима говорници спонтаније изражавају личне ставове, мишљења, жеље и осећања – односно оне семантичке категорије које у италијанском језику захтевају употребу конјунктива (Berruto, 2020, р. 115; Terić, 2009, стр. 70). Међутим, ваља нагласити како у савременом усменом дискурсу, па чак и код изворних говорника, долази до алтернатије конјунктива индикативом (или неким другим глаголским временом или начином, најчешће футуром или кондиционалом, у зависности од контекста), што не

мора нужно означавати граматичку грешку, већ избор говорника у зависности од прагматичких циљева које жели да постигне (Bratić i Vukšić, 2023, str. 174). Овакав избор се може уочити и на семантичком нивоу, где употреба индикатива уместо конјунктива не представља само граматичку алтернативу, већ означава и различите прагматичке и епистемичке ставове говорника — на пример, индикатив може указивати на већу увереност у истинитост исказа, док конјунктив чешће одражава дистанцу у односу на садржај исказаног. Са друге стране, у писаним или усменим продукцијама ученика италијанског језика испуштање конјунктива може указивати на неадекватно усвојена граматичка правила. Иако је предмет овог рада унапређење писане продукције, у којој се очекују већа граматичка прецизност и свеснија употреба глаголских времена и начина, сматрамо како и писани и усмени извори говорног језика могу бити корисни у настави страног језика. Иако савремене дидактичке методе у великој мери наглашавају значај изложености студената аутентичном језичком материјалу (енг. *input*), сматрамо да се на курсевима језика не придаје довољно пажње континуираном коришћењу масовних медија и употреби различитих морфосинтаксичких структура, као што је управо конјунктив. Стога сматрамо да је прагматички аспект учења језика код нас недовољно заступљен у настави, те да га је потребно ојачати укључивањем примера из јавног дискурса, као што су медијски садржаји и спонтани говор, који одражавају природан ток језичке интеракције. Недостатак прагматички оријентисаних истраживања која би се бавила испитивањем стратегија учења конјунктива указује на потребу за дубљим разумевањем дискурзивних и комуникационих контекста у којима се овај глаголски начин употребљава у савременом италијанском језику. Тако би се у наставном оквиру могло допринети развоју спонтанијег језичког израза код ученика италијанског језика као страног.

Методологија истраживања

У овом раду истраживано је (не)коришћење конјунктива код србофоних студената италијанског језика на Филолошко-уметничком факултету кроз две фазе. У првој фази анализирана је употреба конјунктива у писаним радовима студената (пре-тест), при чему је утврђена учесталост појављивања различитих конструкција. Резултати су показали да су неке конструкције конјунктива нискофреквентне. У другој фази анализирани су стратегије избегавања конјунктива на основу примера из писаних радова студената. У тој фази спроведен је пост-тест у виду теста попуњавања празнина (енг. *cloze test*) у којем су студенти попуњавали празна места у реченицама које захтевају употребу конјунктива, чиме се испитивао њихов ниво владања морфосинтаксичким и лексичким структурама повезаним с конјунктивом. С обзиром на то да српски језик не поседује морфолошки маркирани облик конјунктива, овај глаголски начин представља један од најчешћих проблема приликом учења италијанског као другог/страног језика.³ Из тог разлога првенствено полазимо од хипотезе да ће студенти тежити избегавању употребе конјунктива у писаној продукцији, што може неминовно утицати и на говорну продукцију и флуентност у језику. Друга хипотеза заснива се на претпоставци да студенти, и поред формалног упознавања са морфосинтаксичким облицима конјунктива приликом наставе, не показују довољан степен владања овим глаголским начином у писаној продукцији, што се првенствено односи на изразе и типове реченица у којима је употреба конјунктива граматички или прагматички условљена. Ова хипотеза проистиче из запажања писаних радова студената у

3 Истраживања показују како учење италијанског система глаголских времена и начина, уопштено говорећи, представља једну од већих потешкоћа приликом наставног процеса, чак и за изворне говорнике других језика, попут арапског (Mai Morsy Tawfik, 2021, p. 327).

којима се уочава честа замена конјунктива индикативом у контекстима који захтевају употребу конјунктива.

Од укупно 33 примера писане продукције (18 примера са треће године и 15 са четврте) која подразумева есеј на задату тему од 120 до 150 речи, у првом кораку истраживања регистровано је само 15 примера конјунктива, од којих је 13 наведено у свом исправном облику.⁴ С обзиром на то да би овај ниво учења језика требало да обухвата нивое Б2 и Ц1 Заједничког европског референтног оквира за језике, мишљења смо да би било писана било усмена продукција требало да обухвате шире познавање овог глаголског начина. Из тог разлога, саставили смо други тест (енг. *cloze test*), којим је проверено познавање морфосинтаксичких одлика конјунктива (управних глагола или конструкција које захтевају конјунктив, морфологију конјунктива итд.). Што се тиче друге фазе, одговорило је укупно 16 студената у тесту сачињеном од 19 питања у којима је требало дописати одговарајући облик конјунктива (у наведених 19 питања налазе се 22 типа реченица које захтевају употребу конјунктива). Фаза обраде података је најпре подразумевала уочавање контекста у којима студенти нису употребили конјунктив у оквиру писане продукције као првобитног теста, док смо приликом обраде података другог теста пажњу усмерили на учесталост грешака које се јављају када је потребно употребити одређени глаголски начин или глаголско време. Надаље, у наредном одељку представимо фазе истраживања и анализирати добијене резултате кроз приступ анализе грешака. Пре свега, осврнућемо се на морфосинтаксичке аспекте употребе конјунктива, а затим ћемо и размотрити прагматичке карактеристике овог сложеног граматичког система.

Анализа добијених резултата

Централни део анализе резултата нашег истраживања чине два одељка од којих је први усмерен ка приказивању одређених карактеристика резултата пре-теста и тема писане продукције, док је други окренут илустровању другог круга истраживања и описивању теста са попуњавањем празнина.

Прва фаза (пре-тест)

Претходно смо поменули да се у овом делу истраживања испитује број појављивања и начин употребе конјунктива у писаној продукцији. Увидом у понуђене теме на које студенти треба да одговоре у оквиру од 120 до 150 речи, очекује се високофреквентна употреба конјунктива будући да се теме директно односе на исказивање ставова, мишљења, опредељености према, на пример, књижевности, музици, начину одевања, културама, народима и др. Међутим, укупан број појављивања примера конјунктива показао се нискофреквентним, што доводи до закључка да студенти у већини случајева користе стратегију избегавања у језичким ситуацијама које захтевају његову употребу. Тако, на пример, наилазимо на реченицу *Forse non è bene ascoltarla (la musica), ma io mi sento meglio*, где је очигледна стратегија избегавања тиме што је употребљен прилог *forse* (можда), који не захтева употребу конјунктива. Будући да се у анализираним реченицама издвајају и примери неадекватне употребе овог начина, настојали смо да испитамо да ли до проблема долази због непознавања морфолошких облика или је то ипак питање недовољног владања у продуктивним вештинама на италијанском језику. Како бисмо илустровали појављивања конјунктива у писаној продукцији, приказаћемо неколико ексцерпираних реченица из радова студената треће (1) и (2) и четврте године (3), (4) и (5), у којима је требало употребити конјунктив уместо индикатива:

4 Овакав податак указује на то да је морфосинтаксички облик конјунктива мањи проблем у односу на запажање контекста употребе конјунктива.

- (1.) *Penso che questa affermazione è completamente esatta e la musica ha un grande significato per me.*
- (2.) *Pensiamo che ascolta la musica classica.*
- (3.) *Penso che nei classici sono, che contengano, sono importanti (...).*
- (4.) *Penso che esistono argomenti che non sono per ridere.*
- (5.) *...è importante (che) la nostra famiglia sta bene.*

Као што се може видети, готово сви примери се односе на глагол *pensare* (срп. *мислити*), чија је основна карактеристика у улози епистемичког глагола умањена опредељеност и исказивање личног мишљења. Овај глагол у улози управног глагола поседује могућност за алтернатиону индикатива и конјунктива у зависној реченици, при чему се индикатив чешће јавља у говорном језику и представља мање формалну варијанту у односу на конјунктив. Ипак, у настави италијанског језика тежи се увежбавању конструкција које директно захтевају употребу конјунктива, а један од најфреквентнијих глагола у дрил вежбањима (енг. *drill*) јесте управо глагол *pensare* (мислити). С обзиром на то да је у писаној продукцији фокус на изражавању ставова у вези са одређеном темом и ослањају се на свој матерњи језик, не изненађује чињеница да се у оваквом типу теста често јављају грешке фосилизације. Овакав тип грешака који се јавља у току процеса учења страног језика често остаје присутан код одређених ученика, упркос њиховој изложености вежбањима која укључују одређене структуре (Selinker, 1972, p. 215).

Надаље, бројне грешке у виду форме глагола појављују се у тесту, што потврђује и чињеницу да студенти не познају довољно морфосинтаксичке облике овог начина. Овај податак о фреквентној употреби глагола *pensare* кад наших студената такође указује на чињеницу да лично мишљење исказују искључиво кроз један експо-

нент епистемичке модалности, те да је и дијапазон лексичког система оскудан.

Анализом грешака је у овом делу утврђено да студенти, осим непознавања структура и форми конјунктива, а с обзиром на то да користе искључиво глагол *pensare*, не владају довољно мноштвом других компонената. Пре свега, говоримо о структурама које су неминовно свеприсутне у савременом језику, али и у књижевним делима италијанских еминентних писаца којима би требало да употпуњују и проширују своја знања генерално о италијанском језику, али и култури народа чији се језик учи, будући да се прагматички аспект коришћења конјунктива огледа у говорничковој опрезности приликом исказивања личних опредељења. Тако се одражавају и други културолошки аспекти једног народа – посредством метода учтивости, неодређености, непрецизности и др. – а како би се очували односи у међуљудској интеракцији и не проузроковали говорни чиновни угрожавања учесника интеракције (Hendriks, Meurs & Kakisina, 2023).

Дакле, прагматички условљени елементи који захтевају употребу конјунктива могу се довести у везу са бројним карактеристикама различитих лингвистичких дисциплина, што отвара пут потоњим испитивањима овог проблема, а такође потврђује чињеницу да је ово само почетна тачка у испитивању потешкоћа у учењу италијанског језика код србофоних студената.

Наредни одељак посвећен је другом делу истраживања и приказује занимљиве чињенице о разноврсним типовима конјунктива у већини примера препознатих од стране студената, што донекле показује и да су оспособљени за препознавање употребе већ написаних текстова у одређеним контекстуалним ситуацијама. Претпоставља се да је такав резултат условљен природом морфосинтаксичких увежбавања форми конјунктива допуњавањем текстова.

Друга фаза (посл-шест)

Друга фаза испитивања употребе конјунктива у писаној продукцији представљала је тест попуњавања празнина, који се састоји из 22 зависне реченице које у себи садрже конјунктив. Тест је сачињен на основу неколико интервјуа актуелне италијанске премијерке Ђорђе Мелони како би се утврдило у којој мери студенти препознају контексте у којима долази до употребе конјунктива у јавном дискурсу у односу на граматичке задатке попут дрил вежби којима су чешће изложени, а које не пружају шири контекст његове употребе. Одабране реченице представљају неке од најилустративнијих примера употребе конјунктива. Од укупно 22 реченице 13 реченица представља допунске реченице, две су индиректно-упитне реченице, четири реченице су прилошке (и то, једна допусно-начинска, једна временска и две условне реченице), док је релативних реченица укупно три.

Први пример (5) у пост-тесту садржи фактивни израз *il fatto che* (срп. *чињеница да*), који подразумева коришћење конјунктива како би се изразила сумња, несигурност или субјективност говорника (Wandruszka, 1991, p. 419). Иако је у питању израз који упућује на фактивност (чињеница о којој је реч је стварна), у оваквим изразима се у италијанском језику употребљава конјунктив. Уколико се осврнемо на податак да је само девет адекватних одговора у односу на укупан број упитника (16), увидећемо да студенти не препознају у довољној мери чињеницу да наведена структура у складу са контекстом и контекстом неминовно изискује конјунктив. Управо због тога што изражава непобитну ситуацију, теже употреби индикатива. У првој реченици уочена је употреба конјунктива презента у три примера, док је 1. лице једине индикатива презента искоришћено три пута, а поред тога и 1. лице једине индикатива и конјунктива плусквамперфекта. Ово је показатељ недовољног владања димензијом слагања времена, односно,

у ширем смислу, аспектом морфосинтаксичких елемената и њиховог уклапања у контекст, што би значило да би ученици требало експлицитно да буду подучени о оваквом изразу и изразима сличног типа.

(6.) *Il fatto che io _____ (arrivare) con Ginevra in Cina, scendendo mano nella mano dall'aereo, ha fatto molto discutere.*

(7.) *Io invece penso che ogni mamma _____ (sapere) cosa sia meglio per la sua prole e _____ (dovere) scegliere in libertà.*

Наредна реченица (6) садржи управни глагол *pensare*, чије су допуне у виду две допунске клаузе. У првој допунској клаузи свих 16 одговора је тачно, док глагол *dovere* (срп. *морати*) представља нешто већи морфолошки проблем. Наиме, три одговора представљају треће лице множине конјунктива презента, док је један одговор конјунктив презента глагола *dare* (срп. *дати*). Можемо претпоставити како разлог одабира глагола *dare* у овом примеру лежи у морфолошкој сличности облику глагола *dovere*, а треба нагласити како је ова грешка уочена на нивоу Б1, те како се запажа, ученици и даље неретко имају већих потешкоћа са морфологијом глаголских времена и начина.

Насупрот првобитном тесту у виду писане продукције, у коме су студенти у великој мери након глагола *pensare* користили индикатив, у тесту попуњавања празнина су у великој мери препознали ситуацију у којој је потребно искористити конјунктив. Сматрамо да у оваквој врсти задатка ученици више пажње посвећују граматичким аспектима, за разлику од писане продукције, у којој је фокус на лексичкој разноврсности и садржају текста. Ипак, и у пост-тесту су присутне грешке у виду погрешно употребљених времена, како конјунктива, тако и индикатива (*siano, siano stati, sia, sono, erano...*):

(8.) *Ho pensato spesso, in questi due anni, che Giorgia e il presidente del Consiglio _____ (essere) sostanzialmente incompatibili.*

У случају реченице (8) највећи проблем представља слагање времена, тј. обавеза да се у зависној реченици појави конјунктив имперфекта, а не конјунктив презента ако је глагол управне реченице у неком од прошлих времена. У анализираном примеру могу се уочити одговори у виду конјунктива презента (*siano*) уместо имперфекта истог глаголског начина. Осим тога, присутни су и индикатив презента и имперфекта (*sono, erano*), али и грешке у одређивању лица (*sia*). Ипак, највећи број грешака је и даље присутан на Б1 нивоу.

Реченица у којој је дат негирани глагол *pensare* (9) такође је указала на грешке у виду погрешног избора лица. Наиме, уместо 3. лица множине конјунктива презента, три забележена одговора су наведена у конјунктиву презента, али 3. лица једнине, и то на нивоу Б1 и Б2, док се на истим нивоима по једном није забележио ниједан одговор. Овакве врсте погрешно научених облика глагола могу се сматрати фосилизацијом, која се може појавити на фонолошком, лексичком, али и на морфосинтаксичком нивоу и представља механизам одступања од правила језика који се учи (Selinker, 1972, р. 215). Наиме, приликом учења страног језика, уочава се постојање феномена блиског ономе који Ленеберг (Lenneberg, 1967, р. 374–379) назива *ла-џенџином језичком сџрукџуром*, а која се активира приликом усвајања језика код деце. Селинкер (Selinker, 1972, р. 214) овакву појаву назива *међујезик*, а такав језички систем се у процесу учења налази између матерњег и циљног језика учења. С тим у вези, фосилизоване грешке се јављају онда када ученици задржавају облике из свог матерњег језика које нису у складу са нормама језика који се учи. Будући да српски језик не поседује морфолошки обележен конјунктив, као ни појаву слагања времена када је управни

глагол у неком од прошлих времена, овакве врсте грешака на нивоима Б1 и Б2 могу се сматрати донекле оправданима.

(9.) *Dopodiché, io non penso chesi _____ (difendere) i diritti delle donne con battaglie tipo farsi chiamare “la presidenta”.*

Још један епистемички глагол, *credere* (срп. веровати), захтева употребу конјунктива. Међутим, попут глагола *pensare* у неформалним контекстима, конјунктив често бива замењен индикативом. У тесту је у једној реченици (10) са глаголом *credere* као управним глаголом забележено 12 исправних одговора (*valga*), док је на Б1 и Б2 нивоу употребљено више различитих варијанти одговора, како постојећих (конјунктив имперфекта *valesse*, индикатив презента *vale*), тако и непостојећих у италијанском језику (попут примера пронађеног на Б1 нивоу: *vala*). Разлог одабира непостојећег облика глагола највероватније лежи у томе што ученици на овом нивоу учења језика и даље немају довољно јасну слику морфологије конјунктива, те се користе аналогичном грађења правилних глагола презента конјунктива на основу презента индикатива (*vale-va**).

(10.) *Alcuni mi dicono “Non rinunciare a tutto, non ne vale la pena, pensa a te”, ma io credo che ne _____ (valere) la pena eccome.*

(11.) *Credo che _____ (dipendere) soprattutto dal calendario parlamentare.*

У још једној реченици са овим глаголом (11) студенти су препознали да је у питању контекст у коме треба употребити конјунктив (11 исправних одговора), док су забележена два одговора са индикативом, један облик 2. лица индикатива презента (*dipendi*), као и два незабележена одговора.

(12.) *Calcoli che dal giorno in cui ho vinto le elezioni, ogni fine settimana, e in alcuni periodi ogni giorno, sotto casa mia stazionano uno, due, cinque paparazzi pronti a seguirmi ovunque _____ (io, andare).*

Одабир адекватног облика конјунктива у реченици (12) након прилога за место *ovunque* (срп. *где год, ма где...*), чија се прагматичка функција пре свега огледа у категорији неодређености, и у овом примеру донекле представља потешкоћу приликом учења италијанског језика. Допуну поменутих прилогом који наглашава више могућности и исказује хипотетичност препознала већина студената (исправан облик *vada* у чак 10 реченица), премда су забележени облици *andassi* (2 примера) и *andrei* (1 пример). Претпоставља се да је у првом случају употреба овог облика конјунктива произашла из несигурности студената по питању облика који ваља искористити у датом контексту, док се за други сматра да је *par excellence* пример избегавања конјунктива и употребе другог начина кондиционала који такође одражава функцију хипотетичности, али у овом примеру не оличава тражени облик.

- (13.) *Perché se ti chiamano presidenta, o assessora, ma vieni esclusa dal mondo del lavoro perché hai dei figli, temo che la parità _____ (essere) ancora parecchio lontana.*

Пример (13) састављен је из неколико комплексних реченица и уметнутог дела реченице која се више односи на метатекстуалне функције и говорников начин организовања дискурса (*ma vieni esclusa dal mondo del lavoro perché hai dei figli*), што је могло представљати проблем у решавању адекватног одговора. Међутим, изненађујућ податак је да је 15 одговора имало позитиван исход и употребљен адекватан облик конјунктива презента *sia*. Једини регистровани пример са нетачним одговором је облик *fosse* који је вероватно погрешно употребљен због присуства везника *se* у главној реченици. Овај податак говори у прилог чињеници да су студенти правилно идентификовали да употребљени облик глагола *temere* (срп. *џлашиџи се, сџраховати*) у овом примеру *temo che*, као један од главних експонената неиз-

весности или страховања, недвосмислено захтева коришћење одређеног облика конјунктива.

Сложена конструкција наредне субјекатске реченице (14) показала је различите одговоре студената. У 11 примера правилно је употребљен адекватан облик презента конјунктива *si scagli*, док су остали одговори *è scagliata* и *si sia scagliata*. Израз *fa sorridere che*, попут других израза субјективности, личног опредељења, личних осећања и ставова (*mi sembra che, è strano che* и др.), захтева употребу конјунктива:

- (14.) *Certo, fa sorridere che adesso la sinistra _____ (scagliarsi) contro l'applicazione di una legge fatta da loro quando erano al governo.*

За разлику од претходне реченице са истом конструкцијом, у наредној (15) примећује се мањи број грешака:

- (15.) *Mi fa sorridere che certe persone _____ (ritenersi) moralmente così superiori da poter insegnare a una madre come crescere la propria figlia.*

Овакав тип израза у субјекатској реченици одражава лични став говорног лица према одређеној ситуацији, те представља један од прототипичних примера приликом учења конјунктива. Стога, не изненађује податак да је 14 од 16 студената одговорило на адекватан начин, док се може пронаћи и један пример индикатива презента у трећем лицу множине, као и један пример индикатива презента у првом лицу јединине.

Погодбена реченица у примеру (16) према правилима о слагању времена у аподози изискује употребу конјунктива којим се исказује неостварљив вид радње, док се кондиционалом остварује ниво рестрикције, односно ограничавања извршења радње погодбене реченице. На тај начин говорно лице исказује резервисаност у односу на предметну ситуацију или контекст у коме исказује своју опредељеност и ставове. Одговарајући облик *avessimo* присутан је у шест од-

говора, док се у осталима могу наћи: *abbiamo* (у 2 примера), затим *avete*, *avessero*, *abbia*, *avrebbe*, *avessi*, који сведоче о непознавању морфолошког система, али и чињеници да су у појединим примерима студенти превидели личну заменицу за 1. лице множине *noi*, која директно маркира лице глагола. Међутим, у неколико примера видимо да то није случај, што доводи до закључка да студенти не владају у довољној мери синтаксичким формама којима би требало да владају већ на Б1/Б2 нивоу.

(16.) *Se l'_____ votata noi, mancherebbero circa 80 voti. (avere)*

(17.) *Del resto, quando Conte era al governo e negli Stati Uniti c'era Trump non mi pare ci _____ stati problemi. (essere)*

Пример (17) са глаголом *parere* (срп. *чињити* и *се, деловати*) оличава један од примарних глагола чија употреба захтева облик конјунктива, с обзиром на то да се ради о глаголу који одражава тврдњу говорног лица на основу неповрђених чињеница или личног утиска о садржају који овај глагол изражава. И у овој реченици имамо различите облике од којих је осам адекватно употребљено у односу на остале код којих су нпр. коришћени облици *fossero* (конјунктив имперфекта) и *sarà* (футур I). Глагол *parere* у форми једног од елементарних средстава епистемичке модалности у италијанском језику у свом одричном облику исказује степен говорникове опредељености према одређеној теми. Поједине студије су већ указале на високу заступљеност експонената епистемичке модалности у савременом италијанском језику којом се говорник дистанцира од изреченог или исказује своју несигурност у садржај исказа (Pietrandrea 2005). Управо се и на овом примеру јасно читује недовољно владање структурама које у свакодневном говору, те посебно у писаној форми, неминовно захтева употребу различитих облика конјунктива, при чему студен-

ти морају обратити довољно пажње и на остале морфосинтаксичке димензије, као што је на пример слагање времена.

Сви наведени примери указују на проблеме са којима се студенти могу сусрести у свакодневној комуникацији на италијанском језику, током које ће непознавањем морфосинтаксичких аспеката језика који се учи имати потешкоћа у писаној и говорној продукцији. Оно што би ваљало унапредити у наставном процесу јесте укључивање додатног дидактичког материјала заснованог на садржајима масовних медија, попут исечака из телевизијских емисија, интервјуа, поткаста и новинских текстова. У том смислу, употреба аутентичног материјала, дидактизованог у складу са различитим темама и контекстима, али и прилагођеног различитим нивоима знања језика, могла би бити од значајне користи за развој комуникативне компетенције ученика (Santipolo, 2014, p. 15).

Закључак

Ово истраживање је имало за циљ испитивање грешака приликом употребе конјунктива које студенти италијанског језика праве у писаној продукцији. Резултати првобитног теста у виду есеја на задату тему показују да чак и на вишим нивоима учења италијанског језика студенти теже стратегији избегавања употребе израза који захтевају конјунктив, што се уочава у виду недостатка граматичке прецизности на текстуалном нивоу. Такође, фреквентне су и грешке употребе индикатива у језичким ситуацијама које захтевају конјунктив. Овакви резултати су нас подстакли да испитамо у којој мери студенти, који су претходно имали опсежну експлицитну теоријску обуку о овом глаголском начину, умеју да препознају контексте и изразе који захтевају употребу конјунктива, и то у оквиру јавног дискурса, кроз анализу 22 реченице из пет интервјуа италијанске премијерке Ђорђе

Мелони. Резултати пост-теста показују да на нижим нивоима учења италијанског језика, нарочито на нивоу А2, највећи проблем представља управо морфологија конјунктива, односно препознавање и правилна употреба овог глаголског облика. Потешкоће се додатно уочавају у реченицама које захтевају слагање времена, где је неопходно не само познавање морфолошких облика већ и разумевање синтактичких и семантичких односа између главне и зависне реченице.

С тим у вези, сматрамо да би требало спровести више истраживања која би се фокусирала на употребу конјунктива у реалним ситуацијама како би се сагледале потешкоће које студенти имају приликом учења овог глаголског начина. Мишљења смо да би у настави италијанског језика требало посветити више пажње прагматичким и социолингвистичким употребама глаголских начина и времена, тако да се учење конјунктива не заснива само на теоријским постулатима и увежбавању конструкције на често изолованим, деконтекстуализованим примерима и дрил вежбама. На основу оваквих резултата предлажемо модел унапређења наставе

конјунктива, који би пре свега обухватао употребу аутентичног материјала (попут новинских чланака, интервјуа) дидактизованог у складу са нивоом познавања италијанског језика. Такође, сматрамо да би употреба контекстуализованих вежби уместо изолованих граматичких примера могла допринети побољшању усмерености студената на препознавање типичних структура и контекста који условљавају употребу конјунктива, уз посебан осврт на прагматичке и социолингвистичке аспекте употребе конјунктива (кроз анализу говорних чинова, намере говорника...).

Овакав приступ би могао допринети ефикаснијем усвајању конјунктива код србофоних студената, али и послужити наставницима италијанског језика за уочавање потешкоћа и начина којима се оне могу превазићи. Исто тако, истраживања усмерена на анализу грешака, како у продуктивним, тако и у рецептивним вештинама, могла би допринети унапређењу наставног процеса и осмишљавању разноврснијих и ефикаснијих методолошких приступа за подучавање овог глаголског начина.

Литература

- Berruto, G. (2020). *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*. Carocci editore.
- Bicciato, S. (2022). Materials and resources for teaching Italian pragmatics. *Italiano LinguaDue*, 13(2), 624–644. <https://doi.org/10.54103/2037-3597/17160>
- Bratić, I., i Vukšić, M. (2023). Konjuktiv i njegova uloga u izražavanju subjektivnosti u talijanskom jeziku. *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku*, 17(1–2), 165–177.
- Ceković, N. (2012). Difficoltà di apprendimento dei tempi e modi verbali dell'italiano L2 da parte degli apprendenti serbofoni. *Philologia*, 10(1), 1–11. <https://doi.org/10.18485/philologia.2012.10.10.1>
- Corder, S. P. (1967). The Significance of Learners' Errors. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 5, 161–170.
- Gauci, P., Chia, E., & Caruana S. (2016). L'insegnamento della pragmatica e la formazione degli insegnanti di italiano a Malta. In Santoro E., & Vedder I. (a cura di). *Pragmatica e interculturalità in italiano lingua seconda* (pp. 67–78). Franco Cesati.
- Ellis, R. (1994). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford University Press.

- Fraser, B. (2010). Pragmatic Competence: The Case of Hedging. In *New Approaches to Hedging* (pp. 15–34). Emerald.
- Grandi, N., & Zucchini, E. (2001). Tratti non standard nella scrittura formale giovanile. Un'indagine sulle scuole secondarie di Bologna. *Rassegna Italiana di Linguistica Applicata*, Anno 53, (3), 121–138.
- Hendriks, B., Van Meurs, F., & Kakisina, B. (2023). The effects of L1 and L2 writers' varying politeness modification in English emails on L1 and L2 readers. *Journal of Pragmatics*, 204, 33–49.
<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2022.12.006>
- Krashen, S. D. (1981). *Second language acquisition and second language learning*. Pergamon Press, Inc.
- Lenneberg, E. H. (1967). *Biological Foundations of Language*. Wiley.
- Morsy Tawfik Ali, M. (2021). Difficoltà nell'apprendimento del sistema verbale italiano da parte di studenti egiziani. *Educazione Linguistica. Language Education*, 10(2), 279–300.
<http://doi.org/10.30687/ELLE/2280-6792/2021/02/006>
- Pietrandrea, P. (2005). *Epistemic Modality. Functional properties and the Italian system*. John Benjamins Publishing Company.
- Santipolo, M. (2014). L'impiego dei materiali autentici per lo sviluppo della competenza sociolinguistica: riflessioni teoriche e spunti operativi. *Cultura & Comunicazione*, 5(5), 15–22.
- Selinker, L. (1972). Interlanguage. *IRAL: International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 10, 209–231. <https://doi.org/10.1515/iral.1972.10.1-4.209>
- Terić, G. (2009). *Sintaksa italijanskog jezika*. Beograd: Filološki fakultet.
- Wandruszka, U. (1991). Frasi subordinate al congiuntivo. In L. Renzi & G. Salvi (Eds.). *Grande grammatica italiana di consultazione. Volume II: I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale. La subordinazione* (pp. 415–481). Il Mulino.

Summary

The complex system of the Italian subjunctive often poses a challenge in language learning, especially for serbophone students, since the Serbian Language does not recognize this mood in its morphosyntactic system. Thus, the primary goal of this paper is to examine the use of the subjunctive in written production in Italian by students whose native language is Serbian. The research was conducted on a sample consisting of students of the Faculty of Philology and Arts in Kragujevac (pre-test). The analysis conducted in the first phase showed a clear omission of subjunctive forms, with a simultaneous attempt to use other moods such as the indicative or conditional instead. The obtained results paved the way for the second phase of the research, which included a cloze-test to determine the forms and types of subjunctive that pose a greater problem in expressing attitudes, opinions, doubts, uncertainties, and personal commitment to the conveyed statement. Finally, the results and error analysis of the use of the subjunctive in Italian by serbophone students in this study represent a starting point in understanding the causes of the limited use of this mood, as well as possible methods and applicable strategies that could improve, from a morphosyntactic and pragmatic perspectives, the fluency of the Italian Language students using a wide range of available live language exponents based on the mass media system.

Keywords: subjunctive, error analysis, Italian language, L2, Serbian language